

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата філологічних наук,
доцента кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
Скорини Людмили Вікторівни на дисертацію
**ХОРОБ Соломії Степанівни «ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ
ФАНТАСТИКИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ»**,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Проблеми жанрової типології здавна привертала увагу теоретиків та істориків літератури, однак цей дослідницький напрям і до сьогодні не можна вважати вичерпаним, особливо ж коли йдеться про українське письменство межі ХХ – ХХІ століть. Обраний дисертанткою об'єкт дослідження – сучасна вітчизняна фантастика – видається цікавим і вартим уваги. Свого часу Галина Пагутяк зауважила «щонайменше два міфи про фантастику, які побутують в українському суспільстві. Перший – цей жанр майже не розвивається. Другий – фантастика нині не популярна, не має прихильників і безперспективна». Дисертація С.С. Хороб є наочним підтвердженням хибності подібних тверджень.

Нині в українській літературі активно розвиваються різноманітні жанрові гатунки фантастики, свідченням цього є низка книг, що побачили світ у рамках видавничих проектів «Українська майстерня фантастики», «Бібліотека Української Фантастики», «Нове українське фентезі», «Ruthenia phantastica», «Поза фокусом» тощо. Прихильники фантастики ініціювали створення низки творчих об'єднань, у переліку яких – клуб любителів фантастики «Чумацький шлях» при НСПУ, Всеукраїнське об'єднання любителів фантастики, творча майстерня «Второй блин» під керівництвом Дмитра Громова й Олега Ладиженського, творча майстерня Марини й Сергія Дяченків, літературна майстерня «Демосфера», об'єднання фантастів «Літературна Палуба»... Твори цього жанру друкуються на сторінках загальнолітературних і спеціалізованих періодичних видань («Азимут», «Мантикора»). Регулярно проводиться конкурс україномовного фантастичного оповідання «Зоряна фортеця», фестивалі «Дні

фантастики в Києві», «Карпатська Мантикора». Українська фантастика доволі широко представлена в мережі Інтернет.

Сплеск уваги до цього жанрового гатунку, що виявився наприкінці 1980-х рр. і триває до сьогодні, дисертантка слушно мотивує сприятливими соціально-політичними умовами, послабленням заборон українського друкованого слова, зняттям табу з багатьох національних тем і сюжетів, потужним впливом європейської й американської фантастики. Кількісне і якісне зростання української фантастики закономірно викликає інтерес не лише в середовищі читачів, а й в українському літературознавстві останніх двох десятиліть. Однак, не зважаючи на певні здобутки, маємо сконстатувати, що до цього часу ще не з'явилося системне ґрунтовне дослідження, в якому були б чітко окреслені жанрові параметри сучасної фантастики, простежені її генеза й розвиток. Як слушно вказала дисертантка, «і досі серед більшості дослідників та й окремих читачів є певне скептичне ставлення до такої літератури. Склалося так, по-перше, через ідеологічне (у розумінні М. Бахтіна) ще донедавна наповнення фантастики (насамперед наукової) соцреалізмівськими кліше. По-друге, через довготривалу відсутність на українському книжковому ринку художньо неперебутніх книг чи цілих серій, врешті, через небажання окремих видавництв публікувати їх. Тому сучасні українські письменники, особливо ще не відомі, які працюють у цьому жанрі, змушені друкуватися за кордоном, де є попит, і тільки згодом повертаються в рідний інтелектуальний простір. По-третє, і сьогодні літературна фантастика здебільшого сприймається як легке, розважальне читиво, не здатне моделювати глибокі й серйозні проблеми, образи, концепції» (с.14).

Актуальність дослідження С.С. Хороб зумовлена необхідністю заповнити цю «лакуну» у вітчизняному літературознавстві і, що не менш важливо, уточнити підходи до жанрової диференціації сучасної фантастики. Рецензована праця – це ще один крок до пізнання іманентної природи жанрів сучасної української фантастики в контексті розвитку світового письменства. Наукова новизна дисертації зумовлена тим, що це перша комплексна студія жанрових типів сучасної української фантастики (при цьому деякі з обраних для дослідження

творів осмислюються вперше, рецепція інших суттєво поглиблюється й доповнюється).

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження виглядає цілком презентабельно. Пошукувачка простудіювала праці вітчизняних і зарубіжних літературознавців, у яких висвітлені різні аспекти теорії жанру, принципи класифікації жанрових гатунків фантастики, з'ясовується роль міфу в структурі твору; за необхідно залучалися праці філософів і психологів. Дисертація відзначається логічністю викладу, чіткістю аргументації. У вступі анонсоване застосування як традиційних підходів, так і новішого літературознавчого інструментарію: історико-літературного, порівняльно-типологічного методів, засад рецептивної естетики, герменевтичного підходу, а також семіотики, структуралізму й міфокритики. Такий синтез різних дослідницьких стратегій сприяє цілісному всебічному студіюванню заявленої наукової проблеми. Відчувається, що дисертантка добре обізнана із сучасними теоретико-методологічними підходами, дослідження виконане на належному теоретичному рівні, має значну наукову й практичну цінність, створює можливості для подальшого системного вивчення сучасного українського письменства.

У дисертації С.С.Хороб опрацьований значний масив художніх текстів. Об'єктом дослідження були твори Д. Андруш, Т. Антиповича, В. Арєнєва, О. Бердника, М. і С. Дяченків, В. Єшкілева, Я. Мельника, Г. Пагутяк, Вікт. Савченка, Ю. Щербака. Для формування ширшого літературного контексту залучалася белетристика вітчизняних і зарубіжних письменників ХІХ - ХХ ст. (В. Винниченка, В. Бережного, О. Романчука, М. Руденка, Вол. Савченка, Ю. Смолича, Вал. Шевчука, Н. Щерби; Г. Веллса, Ж. Верна, Я. Комуди, С. Лема, Дж. Орвелла, Г. Петровича, А. Сапковського, Дж. Толкіна, О. Хакслі, К. Чапека та ін.).

Слід відзначити чітке конкретне визначення авторкою мети й завдань дослідження, які з належною повною і ґрунтовністю реалізуються в контексті вибраної дослідницької парадигми. Кожна зі складових частин роботи, навіть відносно невелика за обсягом, реалізує певну, чітко визначену проблему в контексті загального досліджуваного поля, включає стислий чи детальніший (за

потреби) аналіз стану вивчення означеної проблеми, найчастіше із залученням актуальної вітчизняної / світової наукової думки, національного й інонаціонального літературного й культурологічного контексту, аргументоване осмислення суті досліджуваних явищ.

Наукові положення дисертації обґрунтовані, достовірні, тема розкрита з достатньою повнотою і ґрунтовністю. Дослідження виконане за традиційною схемою, викладене українською мовою. Обсяг основного тексту – 197 стор., загальний обсяг роботи – 235 стор., що відповідає вимогам до кандидатських дисертацій гуманітарного профілю. Викладені в дисертації й авторефераті тези належним чином апробовані, оприлюднені в 10 статтях у фахових виданнях, рекомендованих ДАК МОН України, одна з них – у закордонному фаховому збірнику.

Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 294 позиції (у т.ч. – 19 іншомовних джерел). У вступі наявні всі обов'язкові складові: чітко окреслені актуальність і наукова новизна, сформульовані мета й завдання, практична значущість роботи, вказаний особистий внесок авторки.

Перший розділ роботи присвячений висвітленню низки теоретико-методологічних проблем. Спираючись на дослідження авторитетних науковців, дисертантка реферує інформацію про літературознавче потрактування фантастики й суміжних понять, специфіку різних жанрових гатунків фантастики. Другий розділ – «Грані фантастичного і своєрідність функціонування жанрів у творах сучасної української літературно-художньої фантастики» – дослідниця структурує на три підрозділи. У першому з них об'єктом вивчення стала власне фантастика як концепт у художньому мисленні українських письменників, дисертантка вказує причини виникнення цього жанру, особливості рецепції, співвіднесеність із традицією української фантастичної оповідальності. У другому підрозділі увага сконцентрована на моделях наукової фантастики; безпосереднім матеріалом для дослідження було обрано твори «З того світу – інкогніто», «Під знаком цвіркуна» Вікт. Савченка і «Тінь попередника» В. Єшкілева. Проблематика третього підрозділу пов'язана з жанровими особливостями сучасного українського фентезі.

Вказуючи, що цей літературний гатунок найповніше представлений в українській літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття, дисертантка зосереджує увагу на романах «Ритуал», «Дика енергія. Лана» М. і С. Дяченків, «Бісова душа, або Заклятий скарб» В. Аренева. Третій розділ дисертації пов'язаний із проблематикою жанрового взаємопроникнення в сучасній українській фантастичній літературі, зокрема мова йде про роль фантастичного первня в утопії й антиутопії. Завершують роботу висновки, що відповідають заявленій меті й завданням, повно репрезентують основні тези дисертації, впливають із проведених досліджень.

Чіткість структурування, прозорість і логічність викладу матеріалу – важлива прикмета дисертації С.С.Хороб. Назагал тексту рукопису притаманні цілісність і зв'язність. Застосована термінологія є загальноновизнаною, оформлення дисертації в цілому відповідає вимогам до наукових робіт такого гатунку.

Водночас, у дослідженні С.С. Хороб окремі наявні дискусійні моменти, на які слід звернути увагу.

1. На основі вивчення різних підходів до жанрової класифікації фантастики С.С. Хороб пропонує власну систему фантастичних гатунків, яка включає власне фантастику, наукову фантастику, фентезі, утопію та антиутопію. Не оскаржуючи подібний підхід, вважаємо, що авторці варто було хоча б побіжно зупинитися й на інших класифікаціях фантастики. Наприклад, доволі цікавою видається типологія фантастичних жанрів У.Еко, який розрізняв такі основні різновиди фантастики: аллотопію, утопію, ухронію, метатопію і метахронію. В останні десятиліття поруч із традиційними жанровими гатунками фантастики з'явилася ціла низка нових, як-то: стімпанк, кіберпанк, турбореалізм, містична, політична, філософська, героїчна фантастика тощо. Про них також було б варто згадати в контексті розмови про сучасну українську фантастичну прозу. Так само, узагальнюючи інформацію про жанрові параметри фентезі, незайвим було б нагадати про його неоднорідність (А.Невядовські свого часу пропонував розрізняти три головні підвиди фентезі: 1) героїчне, 2) фентезі мрії і чарів; 3) наукове; нині до цієї типології додають епічне, темне, ігрове, історичне, ліричне, іронічне, дитяче, міське фентезі – окремі

приклади цих жанрових різновидів маємо і в сучасному вітчизняному письменстві).

2. Думається, дослідниці варто було чіткіше мотивувати вибір текстів для дослідження. Сучасна фантастична література доволі об'ємна й цікава, тож існує ризик випустити з поля зору непересічні тексти, варті уваги. Скажімо, при дослідженні фентезі можна було б згадати (хоча б побіжно) доробок Д. Корній; у контексті розмови про побутування сучасних українських антиутопій неминуче постають у пам'яті повісті О. Ірванця «Рівне / Ровно» й «Очамимря». Беручи до уваги тематичне й жанрове багатство прози Марини й Сергія Дяченків (письменників, які тривалий час мешкають у Росії й виразно тяжіють до включення в інший культурний контекст), не варто забувати не менш цікавий доробок Дмитра Громова й Олега Ладиженського (які друкуються під творчим псевдонімом Генрі Лайон Олді). У дисертації С.С.Хороб згадується перспективний молодий письменник-фантаст Ігор Сілівра, автор стімпанку «Цепелін до Києва», думається його твори також заслуговують на докладнішу обсервацію. Перелік персоналій і творів можна було б продовжувати. Тож на перспективу хотілося б побажати дисертантці не полишати цієї роботи й залучати до наукових студій ширше коло авторів – зокрема представників молодшого покоління фантастів.

3. У роботі є окремі стилістичні огріхи, одруківки (с.с. 3, 16, 24, 26, 75). Подекуди дисертантка тяжіє до публіцистичності у викладі результатів наукового дослідження.

Однак спостережені дискусійні моменти, а також окремі недогляди не можуть суттєво вплинути на загальну високу оцінку дисертації.

Автореферат адекватно відображає наукову аргументацію дисертантки, його зміст ідентичний основним положенням дисертації. Інформація про головні ідеї, що виносяться на захист, подається тут стисло, науково коректно, дає повне уявлення про постановку проблеми та її розв'язання. Висвітлення наукових положень в анотаціях українською та англійською мовами також відповідає змістові дисертації й вимогам щодо оформлення супровідних текстів такого типу.

Аналіз дисертації й автореферату дає всі підстави стверджувати, що дослідження С.С. Хороб є самостійним, концептуально цілісним, завершеним, містить науково обґрунтовані висновки, які розширюють і поглиблюють уявлення про специфіку побутування сучасного українського письменства (зокрема, вітчизняної фантастики). Основні тези й результати дослідження знайшли своє відображення в численних публікаціях здобувачки, виступах на наукових зібраннях різного рівня. Висновуючи, зауважу, що дисертація «Жанрові особливості української фантастики кінця ХХ – початку ХХІ століття» відповідає спеціальності 10.01.01 – українська література і вимогам п.9 та п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її авторка – Соломія Степанівна Хороб – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук, доцент

кафедри української літератури та компаративістики

Черкаського національного університету

імені Богдана Хмельницького

Л.В.Скорина

Підпис доцента Скорини Л.В. підтверджую

Проректор з наукової, інноваційної

та міжнародної діяльності

доктор історичних наук, професор

С.В.Корновенко